

Tiedejulkaisemisen voimat ja voimattomuudet

ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN

Tiedejulkaisemisen suhteen on hyvin ymmärrettävää puhua voimattomuudesta. Jaettu ymmärrys tilanteesta on, että voimattomuus kytkeytyy tiedejulkaisemisen instituutioihin. Tiedejulkaisemisen maailma on siis institutionalisoitunut sellaisella tavalla, että sen voima ja valta vaikuttaa väistämättä pakenevan niitä inhimillisiä toimijoita, joita me kaikki tieteellistä julkaisemista tekevät olemme. Mitä tässä sitten olisi tehtävä?

Viime syksystä lähtien on Suomessakin keskusteltu julkaisemisen uusista mahdollisuuksista siinä muodossa, että toimijat ja tutkimustyön tekijät ottaisivat klassisesti työvälineet ja instituutiot omiin käsiinsä. Syksy Räsänen avauksen (Räsänen 2025) pohjalta on keskusteltu näkyvästä, jossa julkaisemisen voimat palautettaisiin niille, joille se kuuluu nimenomaan hankkiutumalla eroon niistä instituutioista, jotka nyt voimia vastaan sanomattomasti vievät. Niin sanottu overlay-lehdet – tai suomennosehdotuksena ”silausalhdet” – olisivat vastaus nykytilanteeseen, jossa kansainväliset kustantajat myyvät tutkijoiden työtä kovalla hinnalla heille takaisin. Nämä lehdet olisivat siis julkaisuja, instituutioina minimaalisia ja toimintamalliltaan erilaisia. Tällaisten lehtien toiminta rakentuu niin, että ne julkaisevat preprint-pankeissa jo julkaistuja tekstejä ja siten ikään kuin ”silaaavat” julkaisun tai paketoivat sen. Räsänen siis esittää, että tiedeyhteisö voisi ottaa asiassa aloitteen ja ryhtyä itse organisoimaan

tiedejulkaisemista: tuloksena voisi olla tiedeyhteisön oma kevyt julkaisukoneisto. Näin olisi mahdollista ottaa haltuun niitä tiedejulkaisemisen rakenteita, jotka nykymuodossaan vääristävät tiedontuotantoa ja saavat sen voimattomaksi.

Tämä kansainvälisesti jo kauan käynnissä ollut liike näyttää, että tiedejulkaiseminen sittenkin kiinnostaa tieteen tekijöitä ja että mahdollisuuksia tarttua ongelmiin ja ryhtyä muuttamaan asioiden tilaa on olemassa. Samalla tällainen avaus kuitenkin kutsuu katsomaan tarkemmin sitä, missä tiedejulkaisemisen voimattomuudet – ja toivottavasti myös voimat – lymyävät. Kysymys perinteisten kustantamojen, kustantajien ja toimituskuntien paikasta ei nimittäin palaudu asetelmaan, jossa ne ovat yhtäältä häikäilemättömän ja tieteen ytimelle vieraan kaupallisen voiton tavoittelun ja toisaalta akateemisen työn, sen januskasvoisen kilpailullisuuden ja tieteen neutraalin totuuden tuottamisen synkkä tyyssija. Voi nimittäin kysyä, eikö tällaisessa asetelmassa katoa paikka sille tekstityölle, käsitteelliselle ja sisällölliselle tieteelliselle työlle, joka joillakin tieteenaloilla aivan oleellisilla tavoilla tapahtuu juuri julkaisujen toimittamisen, arvioinnin ja editoinnin alueella.

Miten tätä tiedejulkaisemisen voimatonta tilaa sitten pitäisi tarkastella? Ja jos kerran julkaisemista liikuttavat jotkin voimat, niin miten niitä voisi katsoa, ja missä ne oikein ovat?

Voimaton asetelma

Tiedejulkaisemisen voimat siis vaikuttavat olevan kovaa vauhtia kasautumassa nimenomaan ei-inhimillisiin toimijoihin. Tutkimusetiikka, vertaisarviointijärjestelmä ja avoin tiede ovat kaikki viime vuosikymmenten taikasanoja ja jankkauksia, joiden asema vankistuu ymmärrettävistä syistä. Tällaiset järjestelmät ovat siinä mielessä kyseenalaistamattomia ja hyviä, että niiden toimijuus muutoin kuin neutraaleina tieteen laadun takaajina ei tule koskaan näkyviin – ja juuri tähän niiden vastaansanomattomuus pohjaa.

Samalla niiden katveissa on kuitenkin toimintaa, jota voi kuvata vallan väärinkäytöksi: järjestelmä tarjoaa yksittäisille toimijoille valtaa ja sitä käytetään mielivaltaisesti tai holtittomasti tai kyseenalaisiin tarkoituksiin. Nämä toimintatavat näyttäytyvät, jos niiden olemassaolo myönnetään, aina jonkinlaisena järjestelmän virheenä, joka on ratkaistavissa sillä että systeemiä itseään kohennetaan – tutkimuseettistä sääntelyä lisätään huomioimaan vielä yksi mahdollinen väärinkäytösten paikka, tai vertaisarviointijärjestelmän neutraaliutta ja anonyymiyttä korostetaan entisestään. Tällöin ei ikinä tule kyseeseen, että järjestelmä itsessään tuottaa vallankäyttöä, mahdollistaa sen ja kutsuu sitä.

Sikäli kuin instituutioiden kriittinen tutkimus ja kehittäminen ymmärretään niiden rakenteiden avaamiseksi ja läpinäkyvyyden lisäämiseksi, työn horisontti on turhauttava: yritys lisätä toiminnan voimaa kriittisen työn kautta tuntuu johtavan siihen, että syntyy yhä lisää instituutioita, jotka luisuvat yhä ankarammiksi kurikoneistoiksi, jotka sitten inhimillisten toimijoiden voiman lisäämisen sijaan eristävät heidät toisistaan, kääntävät heidät toisiaan vastaan ja vähintäänkin saavat aikaan tunteen että mitään ei ole tehtävissä.

Muodollisella ja aksiomaattisella tavalla katsottuna asiat ovat usein yksinkertaisia. Kun sanotaan että meidän voimamme ja voimattomuutemme yhteiskunnallisessa elämässämme syntyvät niiden suhteiden yhdistelmänä, joissa elämme, voi helposti olla samaa mieltä. On helppoa olla yhtä mieltä sellaisen subjektifilosofian kanssa, jossa lähdetään liikkeelle ihmisten,

toimijoiden, subjektien ei-suvereenisuudesta, siis siitä että mikään toimija ei lähtökohtaisesti ole suvereeni. Tällaiset aksiomat ovat kuin huoneentauluja, joita katsella työhuoneissaan toiveikkaina: periaatteessa ne ovat kauniita ja voimauttavia, mutta käytännössä kuitenkin hankalia. Niiden väitteet tuntuvat nykytodellisuudessa, niin tutkimuksellisesti kuin eksistentiaalisestikin, itsestään selviltä, mutta niiden ottaminen tutkimuksen todelliseksi johtolangoiksi on kuitenkin vaativa tehtävä: millaisia seurauksia näillä perustavilla väitteillä lopulta on, mikä muuttuu tutkimisen näkökulmassa, millaisia tuloksia näistä lähtökohdista ammentava tutkimus löytää?

Yhteiskunnallisen voimattomuuden analyysit lähtevät siitä, että toimija joutuu tietynlaiseen ”voimattomuuden kehään”: kyse ei ole siitä että on joku, jolla voima luonnostaan tai muuten sisäisesti itsessään jo olisi ja se olisi häneltä sitten viety, vaan siitä että toimijuus on tulosta rakenteista ja suhteista, joissa hän tai se elää ja on. Siten lähtökohtana on että ihminen tai yleisemmin toimija on jollain tavalla vuorovaikutteinen, kehkeytyvä, alistainen, ajatteleva, puhuva, poliittinen, ja siten voiman, kyvyn, mahdollisuuksien ja elämän lisääminen tarkoittaa näiden suhteiden ja paikkojen muuttamista – jollain lailla, perinne on täynnä moninaisia vaihtoehtoisia tapoja jäsentää tämä asia. Kysymys tämän asetelman tutkimisesta ei siten ole yksinkertainen: se on väkisininkin reflektiivinen siksi että ilmaisipa tutkimus joko suoraan tai rivien välissä tarkoituksensa lisätä toimijoiden voimaa, on kysyttävä aina, mikä teorian oma paikka tässä tavoitteena olevassa voimauttamisessa on. Jos esimerkiksi koko kriittisen paradigmien lähtökohtana on vapauttaa tietäminen, subjekti, ihminen tai toimija ”alaikäisyyden tilastaan”, avoimeksi ja reflektiiviseksi kysymykseksi jää, miten se tapahtuu juuri tutkimuksen avulla, sen kautta tai siitä huolimatta. Vähintäänkin joudutaan vastaamaan siihen, onko voimattomuuden syy ihmisten ja toimijoiden tietoisuudessa, tiedon puutteessa, väärässä tietoisuudessa, väärissä mielikuvissa, ideologioissa, fantasioissa, itse-representaatioissa vai missä.

Monia eri reittejä on todettu, että tieteen tutkimuksen kannalta on kiinnostavaa lähteä

liikkeelle siitä että tieteessä jos jossain toimijat ovat erityisen kärjistyneellä tavalla tässä alistuneessa pinteessä. Jos läntisessä yhteiskuntajärjestyksessä saattaakin luulla voivansa elää niin että oma käsitys itsestä on jollain lailla omassa hallussa ja erilaiset ideaalit suhteellisen vaivattomasti kiinni materiaalisissa todellisuuksissa, tieteen piirissä tilanne on ankara: ristiriita aivan äärellisen ihmisen maailman ja kummallisesti ikään kuin neutraalia totuutta kutsumustyössään tuottavan tutkijan välillä on altis monenlaisille haltuunotoille. Tämän takia tiedettä on tutkittu paljon erilaisten affektiteorioiden pohjalta, antropologisesti ihmisten elämäkokonaisuuksia selvittäen.

Tällaisesta tiede ja tunteet -tyyppisestä tutkimuksesta onkin jo tullut eräänlaista valtavirtaa – ja hyvistä syistä toki. Tutkimuksen lähtökohdaksi on tällöin se, että koetetaan päästä sellaiseen näkökulmaan että toimijan epäpuhtaus, sotkuisuus, sen äärellisyys olisi tutkimuksen lähtökohdaksi, niin ontologisesti kuin metodologisesti. Tällainen tutkimusote asettuu laajasti ymmärrettynä tiettyä idealismia tai idealistista ajattelua vastaan. Jos toimijuuden idealismi on sitä että subjektin alaikäisyys ja voimattomuus on sen suvereenin puutetta jollain konstitutiivisella tavalla mutta silti satunnaisesti, niin silloin ajatellaan että asiantila on periaatteessa mahdollista korjata siten, että subjektista tulee suvereeni. Tällöin teorian rooli on jollain lailla – tapoja on monia mutta periaatteessa kuitenkin – kytkeytyä tietoisuuden tuottamiseen juuri tuota ideaalista kohti, teleologisesti tai muuten. Tätä vastoin affekteista lähtevä tutkimus toimii ikään kuin toisinpäin: olipa kyse toimivasta subjektista tai yhteiskunnallisesta järjestyksestä, niin ideaalista, tietoista, läpinäkyvää ja suvereenia ei ole. Se mitä tämä käännös tarkoittaa on tietysti koko materialistisen ajattelun ja teoriaperinteen kysymys, paradoksi, aporia ja sitä motivoiva liikuttaja.

Oleellista on, että toimijuuden ideaalisen lähtökohdan hylkääminen ei kuitenkaan tarkoita luopumista – tietysti on olemassa yleinen yhteiskunnallinen melankolia, fatalismi ja iloton toivotomuus, mutta ne seuraavat nimenomaan siitä että kaikki äärellinen elämä vaikuttaa vajaalta

suhteessa suvereeniin, vapaaseen ja kokonaiseen. Näin sanottuna asiat ovat yksinkertaisia – affektiivisen lähtökohdan voi muotoilla vaikka geometrisena todistuksena ja ottaa avuksi ajattelun perinteen Spinozasta lähtien – se ei ole vaikeata. Sen sijaan vaikeampaa on kääntää nämä käsitteet joksikin muuksi kuin huoneentauluiksi. Affekteista liikkeelle lähtevässä, tunteita kartoittavassa tutkimuksessa käy helposti niin, että tutkimus päättyy ikään kuin vain huomauttamaan tai muistuttamaan että tieteessä on myös tunteita, että myös ne vaikuttavat, vaikka tiede ja tiedon tuotanto institutionalisoituneessa muodossaan ei niitä tunnistakaan. Samalla tunteet paikantuvat yksittäisten ihmisten omaisuudeksi ja kokemukseksi, eikä asetelma kokonaisuudessaan liikahtaa suuntaan tai toiseen.

Infrastruktuurit ja lumoukset

Mihin edellä kuvatusta asetelmasta siis voi päästä? Minkälainen käsitteellinen tai teoreettinen käännös tarvittaisiin, jotta ei-suvereenin toimijan näkökulma johtaisi muuhunkin kuin eri toimijoiden tunteiden, reaktioiden ja hankalien pinteiden kuvailuun? Yksi mahdollisuus on lähteä jäljittämään tiedejulkaisemisen tai laajemmin akateemisen elämänmenon maisemaa siitä käsin, minkälaisen prosessin ja välitysten kautta nämä maailmat pysyvät koossa, miten niiden jatkuvuus rakentuu.

Tarjolla on tietty sanaston tai käsitteellisen näkökulman vaihto. Voi nimittäin ajatella, että kun tiedejulkaisemisen julkisivun – siis sen joka näyttäytyy kun katsotaan julkisia, hallinnollisia ja institutionaalisia määritelmiä tiedejulkaisemiselle – mukainen vastaus lähtee siitä että kyse on infrastruktuurista, niin ehkä juuri tämä on kohta, jossa voikin myöntää maailman sellaisena kuin se on. Jos tiedejulkaisemisesta kysytään alan asiantuntijalta, vastaukseksi saadaan todennäköisesti että maailmana sitä pitävät koossa sen infrastruktuurit. Ja ehkä nimenomaan infrastruktuuri onkin tässä ydin: sen voi kääntää toiseen käyttöön. Kun julkisivunsa mukainen tutkimusinfrastruktuuri on juuri niitä ei-inhimillisiä, rakenteellisia ja mekaanisia toimijuuksia, joiden suhteen

ihmisten välinen toiminta näyttää pelkiltä hankaluuksilta, asetelman voi kääntää toisin päin: mitä jos infrastruktuuri, tätä maailmaa tuottava ja ylläpitävä rakenne onkin tuo hankaluus, kaikki ne hankaluuksien aspektit, joita tutkimusinfrastruktuuri sekä tuottaa että kannattelee.

Perinteisesti infrastruktuureilla on tarkoitettu yhteiskunnallisen elämän pohjaa, tuotannollisista suhteista yhteiskunnan konkreettisiin rakennelmiin, rakennuksiin ja järjestelmiin. Tällaisessa perinteisessä merkityksessään infrastruktuuri onkin ollut monipuolinen ja -tulkintainen käsite: ikään kuin yhteiskunnallisen elämän seininä ja putkistoina se on ollut samalla kertaa sekä tuottava että rajoittava. Sen sijaan kun puhutaan tutkimusinfrastruktuurista, puheentavassa ja sen tulkinnassa korostuvat tämän infrastruktuurin epäilyksetön arvo ja pyhä välttämättömyys – ikään kuin se rakennelmana olisi jonkinlainen unelmien linna, jossa ongelmia saa aikaan vain palvelusväki. Jos infrastruktuurille sitten tehdään edellä kuvailtu käännös, löytyy näkökulma, jossa huomio ei niinkään kohdistu pysyviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin tai hallitseviin kausaalsiin mekanismeihin, vaan siihen mikä saa syvimmän ilmaisunsa konkreettisissa sosiaalisissa suhteissa. Lauren Berlant kuvaa tällaista infrastruktuurien tutkimista sen tutkimisena, miten elämää ylläpitävät rakenteet ovat samaan aikaan materiaalisia ja symbolisia ja miten maailma rakentuu infrastruktuurin elementeistä, jotka ovat sekä resursseja, voimia ja niiden jakamista että ylitsepääsemätöntä epämukavuutta – loputonta harmia, vaiuvia ajatuksia, kalvavia aavistuksia siitä, mitä maailma voisi olla (Berlant 2022, 20–22).

Tällainen nurin käännetty infrastruktuurin näkökulma voisi tarkoittaa esimerkiksi mahdollisuutta tutkia tiedejulkaisemisen affektiivisuutta siten, että se ei paikannu yksittäisten toimijoiden kokemuksiin ja kertomuksiin. Mitä siis tapahtuisi, jos affekteille todella annettaisiin ensisijainen asema ja seurattaisiin niiden olemista, toimintaa ja vaikutusta? Mitä jos voima kaikkineen tulisi hankaluuksista, hankauksista? Tällainen näkökulma ei siis etsi suvereenia toimijaa ja sitten tutki äärellisten toimijoiden kompurointia, eivätkä sitä siten myöskään kiinnosta julkisen järjenkäytön

antagonismit tai katastrofit, vaan pikemmin kaikki tavanomainen ja epädraamaattinen.

Tavanomaisuus ja epädraamaattisuus tarkoittavat tässä sitä, että edellä kuvatulla tavalla nähdyt infrastruktuurit toimivat elämämme puitteina, toisin kuin instituutioiden julkisivujen puitteet. Instituutioiden pysyvien rakenteiden näkökulmasta ihmisten toiminta on harmillista draamaa ja poikkeuksia, infrastruktuurien näkökulmasta taas tieteellisen elämän ja tutkimuksen maailmaa eivät pidä pystyssä arvokiinteistöjen seinät tai edes hyvien tieteellisten käytäntöjen kaltaiset opinkappaleet vaan konfliktien, katkosten, sekaannusten ja virheiden vyyhdit. Berlantin ajatuksena on, että näin nähtynä infrastruktuurien jäljittämällä ei tavoitella vain tutkimuksen metodia vaan tutkimuksen politiikkaa. Kun tutkimus kääntää esiin epämukavuuden jonakin muuna kuin satunnaisena harmina melkein jo valmiin instituution koneistossa, tulee mahdolliseksi kysyä, millaisia infrastruktuureja meidän tulisi keksiä ja luoda jotta voisimme pitää kiinni maailmoistamme silloinkin, kun kriittiset ja draamaattiset tilanteet tekevät selväksi, että niitä ei pidä koossa mikään vakaa ulkoinen voima.

Tästä näkökulmasta tarkasteltuna tulee mahdolliseksi kysyä, millaisia tiedejulkaisemisen voimat ja voimattomuudet ovat. Miten tiedejulkaisemisen infrastruktuurit luovat ja pitävät koossa sitä maailmaa, jossa tiedejulkaiseminen näytetään mielekkäänä ja merkityksellisenä? Miten tiedejulkaisemisen instituutiot puolestaan sekä konkreettisesti että erilaisten affektiivisten ambivalenssien tai ristiriitojen muodossa tuottavat voimattomuutta ja kokemusta vallan ja vaikutusmahdollisuuksien pakenemisesta? Miten siis tiedejulkaisemisen instituutiot ja infrastruktuurit eroavat toisistaan asetelmassa, jossa ne kyllä näyttävät käyvän yksiin, mutta toimijoiden voimien ja voimattomuuksien suhteen ovat vaikutuksiltaan vastakkaisia? Siksi on puhuttu – myös Berlant – tietystä instituutioiden ”poisoppimisesta”, jonka kautta nähdä että instituution pystyttämä infrastruktuuri voi olla yllätys: instituutioiden puitteissa tapahtuva elämä ei käy yksiin sen kanssa millaisen muodon instituutio elämälle sanoo antavansa.

Tällaisena voiman ja voimattomuuden yhtäaikaisena rakentumisena, ja instituutioiden ja infrastruktuurien toisilleen vastakkaisena toimintana, voisi nähdä vaikkapa sen erikoisen vimman, jolla tieteen instituutioissa kehitellään ja sitoudutaan vaalimaan erilaisia yksittäisiin sanoihin kytkeytyviä kunniallisuuden järjestyksiä. Laatu on sopiva esimerkki näistä voimasanoista, jotka on alun perin löydetty globalisoituneesta korpORAatioiden maailmasta, mutta joita toistellaan ikään kuin niiden toistelu toisi olevaksi sen mitä ne merkitsevät, tai kutsuisi markkinoiden jumaluudet käyttelemään transformatiivista taikuuttaan tieteelliseen instituutioon (Wood 2010). Niinpä kysymys laadusta ilmestyy yhä uudelleen erilaisten järjestelmien kuvaajaksi – vertaisarviointi tutkimuksen laadunvarmistajana, hyvä tieteellinen käytäntö osana organisaatioiden laatuja järjestelmää. Tällaisilla sanoilla on ”talismaanisia piirteitä ja lähes voodooista kyvykkyyttä” ja niiden sanotaan olevan osa sitä lumousta jonka varassa manageriaalinen yliopisto operoi. (Whelan 2013, 17).

Kuitenkin on niin, että vaikka laatu sanana tarjotaan päteväksi mitaksi hyvälle tutkimukselle, se saa todellisen voimansa tutkijoiden halusta tehdä työnsä hyvin. Vaikka instituutio siis ikään kuin paaluttaa tutkijoiden työn päämäärän, se itse ei anna sanalle mitään merkitystä, mitään sisältöä: sanan institutionaalinen merkitys jää ratkaisevalla tavalla tyhjäksi tai vajaaksi, koska se ei voi koskaan kokonaan kuvata tai kaapata sitä mille se antaa nimen. Siksi jokaisen tutkijan yksilölliseksi ja yksinäiseksi tehtäväksi jää kehittää suhde tuohon päämäärään. Niinpä infrastruktuurin tasolla voi olla niin, että vaikka instituutio nimeää laadun ja laittaa sanaan sisältyvän ristiriidan ja hankaluuden kunkin yksin kannettavaksi, voi halu tehdä hyvin ja siihen sisältyvä yksilöllinen hankaus muuttua yhteiseksi – ja kun halu tehdä hyvin muuttuu yhteiseksi jupinaksi tai etsiskelyksi *laadun* ympärillä ja suhteessa siihen, voi tapahtua jotakin joka on itse asiassa vastakkaista sille mitä instituution julkisivun tasolla näyttää olevan meneillään. Tällä tavoin infrastruktuurit saattavat hyvinkin kannatella instituution taikasanoja, mutta ne voivat olla kokonaan muuta kuin mitä instituutio niistä opettaa.

Infrastruktuurien näkökulmasta voi siis lähteä tutkimaan tiedejulkaisemista ja tieteellisiä instituutioita siten, että myöntää niiden lumovoiman, joka ei suinkaan synny tyhjästä. Akateemisen maailman voi myöntää olevan täynnä taikaa, mutta poisoppimalla instituutioiden opetukset voi yhtä lailla huomata että vaikka ne todella ovat sitä miltä ne tuntuvatkin – eli ovat voimattomuuden syy – niistä ei kannata luopua sillä niiden merkitys on koko ajan ollut muu kuin mitä niistä meille kerrottiin.

Kysymys tieteen ja tiedejulkaisemisen toimijuuksien epäpuhtauksista ei siis ole mikään kurioositeetti. Kysymyksen voisi muotoilla niin, että onko kriittinen paradigma, selkiyttävä ja selvittävä kritiikki, se vakava ”nyt otetaan selvää mitä tämä koneisto on syönyt” -henki itse asiassa osasyllinen voimattomuuden tuottamiseen, kun se ei myönnä tai tunnista lumousta. Jos lumovoimaa ei tunnisteta, tiedejulkaisemisen tai yleisemmin tieteen instituutioiden kritiikki kääntyy helposti moitteeksi, joka vaivihkaa olettaa suvereenin toimijan ja kysyy, miksi tämä toimija pitää kiinni jostakin niin älyttömästä, miksi hän ei etsi vaihtoehtoa tai kapinoi. Tai jos kysymys sivuutetaan, päädytään vain toteamaan kestämaton, inhottava tilanne, jossa ilmeisen hölmöt tai kykenemättömät yksilöt sinnikkäästi uskovat instituutioihin, vaikka mikään ei viittaa siihen että tällainen uskollisuus palkittaisiin.

Tässä mielessä kysymys siitä, miksi pitää kiinni instituutioista tai niiden tuottamista taikasanoista, on väärä, sillä jos tietyn maailman jatkuvuus on instituutioiden varassa, on niistä luopuminen tai irtautuminen mahdoton tehtävä. Kuten Berlant kirjoittaa, objektit pitävät maailmaa koossa, ja koska ne näin ovat osa maailman perustavaa infrastruktuuria, niistä ei voi luopua vaikka haluaisikin (Berlant 2022, 28). Sen sijaan Berlant ehdottaa jo mainittua poisoppimista, etsimään mahdollisuutta muuttaa suhdetta maailmaa koossa pitäviin objekteihin: vaikka luopuminen tai irtautuminen olisi mahdotonta, voi suhde objektiin muuttua väljemmäksi. Tällaisessa poisoppimisessa voi käyttää hyväkseen niitä ristiriitoja, joita objekteihin jo sisältyy ja joita ne tuottavat.

Tiedejulkaisemisen vakavat paikat ja farssit

Millaisia siis ovat ne tiedejulkaisemisen voimattomuutta tuottavat mahdollisuudet, joista voisi lähteä liikkeelle? Jos palataan alussa esitellyn tilannekuvaan, voi sanoa että tieteellisen julkaisemisen viimeaikaiset kehityskulut ovat erityisiä juuri tieteelle: tieteessä ja tutkimuksessa sekä kirjoittaminen että lukeminen kuuluvat työhön – tutkijoiden on julkaistava saadakseen elantonsa ja instituutioiden on onnistuttava saamaan tutkijat julkaisemaan. Tässä tilanteessa kansainväliset kustantamot ovat kiristäneet logiikkansa äärimmilleen. Tämä on mahdollista, koska kustantamojen markkina on niin sanotusti otollinen: asiakkaat eivät kuluta ilokseen vaan kyse on institutionaalisista diileistä, joiden hinnoittelun kehitykselle ei ole oikeastaan asetunut mitään rajaa.

Tilanne on sillä tavalla hankala, että tavaltaan tieteellinen julkaiseminen tietysti jo on tieteentekijöiden käsissä: kustantamot esittävät asian niin, että tieteellisistä sisällöistä vastaavat toimituskunnat – vain kustantamon työ on kustantamon asia – eikä valittamisen aiheita siis ole. Tämä kuvaus kuitenkin piilottaa sen, että kustantamojen vaikutus on suurempi ja että niiden logiikka leviää joustavasti sinne minkä uskotellaan olevan tieteellisen työn aluetta, olipa sitten kyse siitä että kirjoittaja joutuu maksamaan julkaisemisesta tai siitä että lehtien julkaisupäätökset ovat joissakin tapauksissa hyvin riippuvaisia monenlaisista taloudellisista intresseistä.

Tiedejulkaisemisen järjestelmä koskeekin paljon laajempaa kokonaisuutta kuin pelkkää julkaisemista: kyse on tutkimuksen arvioimisesta, auditoinnista ja mittaamisesta joka tapahtuu tällä samalla tavalla. Juuri laatu on taikasana, jonka lumovoima osaltaan pitää tätä järjestystä yllä. Tässä mielessä tieteellinen julkaiseminen rakentuu maailmaksi, jonka järjestystä ei voi kyseenalaistaa tai josta ei voi irtautua ilman että se jollakin sietämättömällä tavalla vaarantaisi tämän maailman – ja sen mikä siinä on merkityksellistä ja palkitsevaa – jatkuvuuden.

Kysymys siitä, miten toimia nykytilanteessa, jossa kustantamot tekevät kannattavaa liiketoimintaa tieteen julkaisemisella ja saavat aikaan hankaluuksia, on siis ohjannut keskustelua siihen suuntaan että pitäisi pyrkiä rakentamaan julkaisuporras uudelleen. On kiinnostavaa miten kustantamojen valtaan on reagoitu: on syntynyt erilaisia julistuksia ja periaatteita, kuten avointa julkaisemista vaativa PlanS tai CoalitionS. Kyse on Euroopan unionin ohjaamasta kansallisten tieteen ja tutkimuksen instituutioiden sitoutumisesta avoimeen julkaisemiseen siksi että näin voitaisiin turvata tieteen julkisuus ja avoin saatavuus. Kuten tällaiset hankkeet usein muulloinkin, myös tämä on epäonnistunut: lopputuloksena on että kustantamot ovat vain muotoilleet tuotteensa ja hinnoittelunsa uudelleen niin että bisnes voi paremmin kuin koskaan.

Suomessakin on siis keskusteltu julkaisemisen uusista mahdollisuuksista juuri tästä avoimen tieteen idean epäonnistumisesta käsin. Vaikka silauslehtien idea on jo kauan sitten kaapattu osaksi tiedejulkaisemisen bisnestä, Syksy Räsänen jo mainitun avauksen ajatuksena on, että tiedeyhteisö voisi ottaa asiassa aloitteen ja ryhtyä itse organisoitumaan ja organisoimaan tiedejulkaisemista. Siten voisi syntyä tiedeyhteisön oma silauslehti. Avauksen tarkoituksena on sanoa että näin olisi mahdollista ottaa haltuun tiedejulkaisemisen rakenne, joka nykymuodossaan estää ja tekee voimattomaksi tutkijoiden oman tekemisen ja vääristää itse tiedontuotannon maailmaa.

Silauslehtien tarjoaminen ratkaisuna tiedejulkaisemisen mahdollittamaan tilanteeseen perustuu ajatukseen julkaisemisen kaupallisten rakenteiden muuttamisesta. Tässä kehityksessä tiedejulkaiseminen tulee ymmärrettyä niin että se pelkistyy tieteellisen tiedon julkistamiseen, sen tuomiseen julkisuuteen ja yksinkertaisesti luettavaksi. Näin ymmärrettynä tilannekuva voi olla juuri sellainen kuin edellä on kuvattu ja josta käsin avoimen tieteen ammattilaiset jatkuvasti keskustelevat ja johon on tarjolla erilaisia teknisiä ratkaisuja. Tällainen tilannekuva kuitenkin samaan aikaan sulkee ulkopuolelleen ja

säilyttää koskemattomana kysymyksen tieteen lumovoimasta ja kaikesta siitä, mikä sitä ylläpitää ja mitä se saa aikaan.

Vaikka tiedejulkaisemisen epäkohdat helpottaisivatkin erilaisten uusien julkaisumallien kautta, juuri tiedepoliittisesti ja tiedon tuotantoon liittyvien paikantuneisuuksien kannalta tilanne ei eroaisi juurikaan siitä että koko julkaisukoneisto imeytyisi jättimäisten kaupallisten kustantajien syövereihin: näin katoaisivat ne institutionaaliset paikat – eli infrastruktuuri – joiden turvissa tiedejulkaiseminen on tila ajattelulle, tekstityölle, ja joista käsin sen merkitys kiinnipitävänä, maailmoja sitovana voimana rakentuu.

Kysymys voimista ja voimattomuuksista liikuttaa puhetta yhteiskunnallisten instituutioiden luonteesta usein myös rivien välissä. Institutionaalisen elämän demokraattisuuteen luottaminen tietysti on erityisesti akateemisten instituutioiden tapa pitää yllä voiman tunnetta lähtien siitä ajatuksesta, että instituutio, jossa tutkiminen tapahtuu, on niiden ihmisten käsissä jotka työtä tekevät. Monissa tilanteissa niin sanottu yliopistodemokratia tai demokraattinen tieteen ihanne toimivatkin yhä vastauksena institutionaalisen elämän ristiriitoihin: instituution sitoutuminen demokratiaan ja toisaalta yliopiston erityisluonteeseen riittävät käsitteiksi joilla ohjata toimintaa.

Tieteeseen kuitenkin kuuluu alueita joilla kehitys on johtanut tilanteisiin, joissa demokration kaltaiset ideaalit tai käytännötkään eivät tunnu auttavan – toki voi syntyä demokraattinen instituutio, mutta se on sitten instituutio. Tieteellisen julkaisemisen historia on kertomus teknologian ja käytäntöjen näkökulmasta: siinä kerrotaan tieteellisen julkaisemisen laadun erityisyydestä, siitä miten julkaiseminen toimii. Se että julkaisemisen tekninen alue muuttuu taloudellisten intressien ohjaamaksi, on mahdollista, koska kyse on toiminnasta joka konkreettisesti vaatii työtä, materiaaleja ja resursseja. Tästä näkökulmasta tieteellisen julkaisemisen ilmiöt ovat siten joko teknisiä tai eettisiä ongelmia ja tässä mielessä teknisiä ja eettisiä instituutioita, jotka sitten toimivat ja kehittyvät instituutioiden tapaan.

Tieteellinen julkaiseminen tai ainakin tieteelliset lehdet, sikäli kuin niillä tarkoitetaan toimintaa joiden ytimessä ovat toimituskunnat ja siellä tehtävä työ, ovat julkaisukanavina enemmän kuin kanavia, medioita – siis muita kuin instituutioita. Olemme aiemmissa pääkirjoituksissa (Korhonen & Mäkinen 2024a ja 2024b) hahmotelleet tällaisen työn erityistä luonnetta tekstityönä, jota edellisen pohjalta voisi nyt nimittää käsitteellisesti infrastruktuuriksi. Tätä kautta kysymyksenasettelu toivottavasti täsmentyy. Tieteellinen julkaiseminen on siten mahdollista nähdä kahdesta suunnasta. Ensinnäkin tiedejulkaiseminen julkisivuna, myytinä ja julkisena instituutiona takaa tieteen sisäisesti tieteellisen totuuden, tutkitun tiedon laadun ja ulkoisesti kytkee tieteellisen tutkimuksen yhteiskunnalliseen julkisuuteen. Toiseksi tiedejulkaiseminen on alhaalta tai sisältä päin nähtynä paikka, jossa tutkimukseen kuuluva yhteinen tekstityö tapahtuu: tieteellisen julkaisun toimitus tai toimituskunta on paikka tiedon paikantuneisuudelle, tutkijoiden singulaareille käsityksille ja tieteenalojen, paradigmojen, tiedepoliittisten ja poliittisten kantojen kytkeytymisille ja törmäyksille.

Kun tiedejulkaisemisesta siis ollaan nykyään huolissaan, mietitään julkaisemisen kaupallistumista ja sitä millä tavalla se vääristää tieteen tekemistä. Tällöin on onnetonta, kuin farssi, että yksiin käyvät pyrkimys puhdistaa taloudelliset intressit ja pyrkimys varmistaa tieteen oletettu neutraalius. Esiin piirtyy vastakkainasettelu, jossa kapitalismin logiikka uhkaa tieteen ja tutkimuksen muutoin puhtoista maailmaa – tai on jo aiheuttanut katastrofin, jossa neutraali tiede on likaantunut moninaisten intressien tavoittelun kentäksi.

Lopuksi

Tieteen politiikka on alue, jolle on hankala löytää paikkaa. Jos lähtee siitä teesistä, että tietoa ei ylipäätään ole ilman subjekteja, voi nähdä millä tavalla kaikki edellä sanottu virittää asetelman, jossa työ tieteen ja tutkimuksen piirissä asettuu eräänlaiseen mahdottomaan tai vähintäänkin aporeettiseen paikkaan: instituutiot kyllä ovat

tarjoavinaan paikan, mutta samalla niiden asettamat ehdot ajavat pois subjektien voiman ja infrastruktuurit kyllä antavat voiman, mutta samantien ajavat subjektit konfliktiin, joka juuri instituutioiden ehtojen seurauksena jää subjektien kannettavaksi. Tiedon subjektiivisuus on kiroana, jolla manata pois infrastruktuurien elinvoima ja hengitysilma. Ja sikäli kuin tässä ajatuksena on, että tiedejulkaiseminenkin nimenomaan on osa tiedontuotantoa, sama aporeettinen asetelma luonnehtii myös sen piirissä kohdattuja ongelmia ja yrityksiä ratkaista niitä.

Tämä saa miettimään, josko tiedejulkaisemisen kamppailujen vakava henki itse asiassa lisää sitä voimattomuutta, josta alun perin oli kysymys. Mieleen tulee Berlantin (2022, 8) huomautus siitä, kuinka kriittinen teoria ja yhteiskunnallinen ajattelu mieluusti hakee voimaa läpitunkevista yhteiskunnallisista antagonismeista juuri siellä, missä niiden katastrofaalisuus on kaikkein ilmeisimmillään ja missä tuho on kaikkein sietämätöntä. Voisiko tiedejulkaiseminen ja sen politiittisuus hahmottua Berlantin ajatusta seuraten myös hieman vähemmän dramaattisena tavanomaisten hankaluuksien näyttämönä, jossa on meneillään niin katastrofeja kuin komediaakin, ja

jossa tilanteita ratkotaan sitä mukaa kuin ne tulevat eteen? Tällaisella näyttämöllä ei-suvereeni toimija tulee toimeen, yrittää välittää ja olla välittämättä, karistaa harteiltaan, vaatii, sanoo haluavansa ja on yhtä aikaa epävarma, opettelee ja oppii pois. ■

KIRJALLISUUS

- Berlant, Lauren (2022) *On the Inconvenience of Other People*. Duke University Press, Durham & London.
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2024a) "Kuka kustannustoimittaja? Tiedejulkaisemisen rakenteista ja toimijoista". *Tiede & edistys* 48:4, 4–9.
- Korhonen, Ari & Mäkinen, Katariina (2024b) "Tieteen kieli ja käsitteellinen työ". *Tiede & edistys* 49:3, 4–11.
- Räsänen, Syksy (2025) "Tie overlay-lehtiin – vastauksia ja kommentteja". *Think Open* -blogi 26.2.2025. <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/tieteellisen-julkaisemisen-tulevaisuus-kommentti/>
- Whelan, Andrew (2013) "First as Tragedy and Then as Corpse". Teoksessa Whelan, Andrew ym. (toim.) *Zombies in the Academy: Living Death in Higher Education*. Intellect, Bristol, 11–26.
- Wood, Felicity (2010) "Occult Innovations in Higher Education: Corporate Magic and the Mysteries of Managerialism". *Prometheus* 28:3, 227–244.